

Flodr, Miroslav

Komplexní pojetí funkce zvonu v středověkých zvonových nápisech

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1976-1977, vol. 25-26, iss. C23-24, pp. [125]-129

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102697>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MIROSLAV FLODR

KOMPLEXNÍ POJETÍ FUNKCE ZVONU V STŘEDOVĚKÝCH ZVONOVÝCH NÁPISECH

Mnohostrannost středověkého chápání funkce zvonu nalezla ve zvonových nápisech rozmanité formy svého vyjádření.¹ Mezi nimi zaujímá zvláštní postavení okruh nápisů, které jsou koncipovány se zjevnou snahou o komplexní, resp. co nejširší postižení všech možných aspektů projevu zvonu v životě středověkého člověka. V souboru středověkých zvonových nápisů nejsou příliš častým zjevem, alespoň ve srovnání s jinými formami stojí rozhodně v menšině. Přesto se však s nimi znovu a znovu setkáváme od 13. stol. (a přesahují namnoze až do doby nové) v nejrůznějších oblastech Evropy.

Obsahově v zásadě vycházejí z obvyklého církevního chápání poslání zvonu, jak se např. projevovalo již při obřadech svěcení zvonu a jak bylo také rozváděno v poznámkách soudobé literatury k tomuto tématu. Formálně má tento typ nápisů zpravidla podobu leoninských hexametřů, obvykle dvojverší. Stylizace je vesměs vedena v první osobě, zvon sám zde promlouvá o svých vlastnostech, resp. schopnostech. Jsou to svým původem ryze literární výtvořiny na dané téma, usilující o básnické vyjádření základních funkcí zvonu se zřejmou snahou, rytmicky a vhodným zvukovým zabarvením postihnout též jeho pohyb a hlasový projev. Nevznikaly tudíž se záměrem, aby plnily funkci zvonového nápisu. V takovém postavení se teprve ocitaly obdobnými cestami, jako mnohé jiné literární texty (žalmy, modlitby, hymny, evangelia ap.). Způsob včleňování těchto textů do nápisů samých byl značně proměnlivý. Vystupují tu v celém svém rozsahu nebo jen svými částmi, tvoří jedinou či podstatnou náplň nápisu nebo naopak jsou pouhým doplňkem šířeji pojatého celku. U některých zvonářů se vyskytují pravidelně, jinde jsou víceméně příležitostným zjevem. V každém případě představují společný, obecný zdroj, z něhož jednotlivci čerpá podle svých představ a záměrů.

V jádře tu jde o poměrně úzký okruh několika základních typů a na jejich podkladě tvořených četných variant. Vpravdě klasické je zde dvojverší:

*laudo deum verum, plebem voco, congreco clerum,
defunctos ploro, pestem fugo, festa decoro*

¹ M. Flodr, *Nápisy na středověkých zvonech*. SPFFBU C 20 (1973), 152 n.

V literární tradici se jím od nejstarších dob (13. stol.) nejčastěji dokládá mnohostrannost poslání zvonu a také ve zvonových nápisech je jeho výskyt poměrně častý. Stalo se posléze i základem formulace tzv. *septem virtutes campanae* ve známém trojverší:²

*laudo deum verum, plebem voco, congrego clerum,
defunctos ploro, pestem fugo, festa decoro,
est mea cunctorum terror vox daemoniorum*

Uvedené dvojverší představuje komplex, jehož formální členění je podloženo i obsahovou skladbou dvou tématických okruhů. První verš vyjadřuje původní a nejvlastnější funkci zvonu v církevní sféře: *laudo deum – plebem voco + congrego clerum*. Druhý verš naznačuje některé z ostatních funkcí zvonu v životě středověkého člověka. Zatím co úvodní okruh je tematicky sevřenější a také ovšem omezenější, skýtá závěrečná část široké možnosti obměn.³ Tato okolnost má potom jistý vliv na variabilitu a frekvenci výskytu celku i jeho skladebných částí. Na jedné straně vidíme, že

a) dvojverší této povahy stojí ve srovnání s celky odlišných struktur v menšině a má také poměrně málo variant. Z nich je ve starší době (14. stol.) rozšířeno dvojverší:

*en tuba sum regum, populum voco, concito clerum,
sanctos collaudo (resp. et sanctos laudo), tonitrum fugo, funera plango,*

*resp. coetum voco, nuncio festa, pando fori gesta,
produco funera maesta, fusu creata sum testa*

nebo vivos voco, mortuos plango,

deum suosque sanctos collaudo

později (15. stol.) např.:

mortuos defleo, tempestatem depello,

plebanum convoco, laudem dei denuncio

Možno tu též poukázat na jeho odezvu v četných veršovaných projevech zvonových nápisů 15. stol., např.:

- *hostis vim pello, laudes cieo dare claras clerum cum populo sancte cunegundis ad aras;*
- *sit aura pia, dum rogat ista maria, est sua vox bam, bam, potens repellere sathan, tonitruum rumpo, mortuum defleo, sacrilegium voco;*
- *laude patronos cano gloriosa, fulgur arcens et demones malignos, sacra templis a populo sonanda carmine pulso;*
- *en ego divinoque munere dicta maria, convoco concordem divorum federe plebem, digne chricolis resonans valedico sepultis;*
- *pulsor in aurora, populum convoco sine mora, cum socia quarta natalium eligo vota;*
- *maria heischen ich, tzo de deinst gots roiffen ich, de doden verschrien ich, de gewalt der duwel verdriven ich;*

² K. Walter, *Glockenkunde*. Regensburg–Rom 1913, 187.

³ Pokud se v nápisech vyskytuje toto dvojverší jako celek, bývá při jeho variantách nejčastěji obměňován druhý verš, zejména jeho střední část: *defunctos ploro, nimbium (morbos, daemones etc.) fugo, festaque honoro*. Srov. další varianty též níže.

- *mi heft ghegaten meister heunigst van peine,
de doden bewene ik grote und cleine,
de levendeghen rope ik to gades denste unde eren,
blixem donre helpe ik akferen;*

b) úvodní část dvojverší se objevuje v samostatném postavení poměrně méně často a rovněž její obměny jsou spíše skrovné a také pojetím vzdálenější. Z běžnějších srov. např.:

*vox mea, vox vitae, voco vos ad sacra venite
resp. vox ego sum vitae, voco vos orare venite*

Na druhé straně je zřetelně patrné, že

a) naopak převažují dvojverší, koncipovaná z variací na druhý tematický okruh. Z bohaté řady dokladů lze tu výběrem uvést jen několik charakteristických příkladů. Na předním místě to je starobylé a poměrně hojně rozšířené dvojverší, které zvukově pěknou, i když poněkud strohou formou výstižně vyjadřuje nejzákladnější projevy zvonu v životě středověkého člověka:

*en ego campana nunquam pronuncio vana,
ignem vel festum, bellum aut funus honestum*

Ve starší době, zejména v 14. stol. a částečně ještě na počátku 15. stol., je *bellum* často nahrazováno v té době obvyklým výrazem *gwerram*. Jindy (již ve 14. stol., hlavně však v 15. stol.) se místo úvodního *en* objevuje *flos*, podobně je *pronuncio* zastupováno obratem *denuncio*. Jinak zůstává tato skladba — právě vzhledem ke své pregnantnosti — bez podstatných variant. Pro nás je dvojverší zvláště pozoruhodné, neboť došlo značné obliby u českých zvonářů na přelomu 15. a 16. stol. Jeho soudobou paralelou je dvojverší:

*sum vas ex aere, tria nuncio: funera flere,
festa frequentare, nocuum tempusque fugare
resp. sacrum vas ex aere, tria moneo: funera flere,
festa frequentare, morbos daemonesque fugare*

Jinak má též odezvy v pozdějších veršovaných nápisech, z nichž zaslouží pozornost (též pro svůj ohlas prvního typu dvojverší) alespoň následující:

*Vocor campana, nunquam praedicans vana, annuncio festo mortaliumque
funesta, cum venit tempestas. Alios od templum voco, ego tamen hoc maneo
loco*

Z dalších je hojně oblíbené dvojverší:

*funera plango, fulmina frango, sabbata signo,
excito lentos, dissipio ventos, paco cruentos*

resp. v poněkud odchylné úpravě:

*sabbata pango, funera plango, noxia frango,
excito lentos, paco cruentos, dissipio ventos*

kteří v této formě nejjobsáhleji čerpá z rozmanitých funkcí zvonu. Po-

dobně obsáhle, ovšem méně vhodnou formou literární hříčky, tak činí i dvojverší:

*convoco, signo, noto, compello, concino, ploro,
arma, dies, horas, fulgura, festa, rogos*

V tom smyslu je třeba zmínit i pozdější (15. stol.) verše:

*dum turbor procul cedant ignis grando tonitru fulgor
fames pestis gladius sathan et homo malignus*

b) druhý tematický okruh vystupuje v samostatném postavení daleko častěji. Vzhledem k omezenému rozsahu nápisů na středověkých zvonech je v daném ohledu také nejrozšířenější formou s množstvím variant:

*defunctos plango, festa colo, fulgura frango;
defunctos ploro, fulmina tero, festa decoro;
defunctos ploro, nimbum fugo, festaque honoro;
defunctos ploro, pestem fugo, festa decoro;
daemones ango, cordaque tango, funera plango;
humilia pango, festaque clango, fulmina frango;
nuntio festa, metum, nova quaedam, flebile laethum;
consolor viva, fleo mortua, pello nociva.*

Zmíněná prostorová limitace středověkých zvonových nápisů⁴ byla zde hlavní příčinou, že z původních celků, komponovaných se snahou o co nejšířší postižení funkce zvonu, jsou přejímány jen určité části. Tento výběr bývá tím zúženější, čím více je vymezený prostor zmenšován nutností či záměrem připojit ještě další formule nápisu. Původní literární záměr a jeho smysl je tak ve zvonářově praxi ve své podstatě deformován. Částečně se ještě podržuje forma (rytmus, rýmování, ovšem jen jeden verš), výčet vlastností se však v tomto rámci snižuje na trojici, resp. až na dvojici, tudíž prakticky na minimum. Výše bylo již naznačeno, proč se volí spíše druhý tematický okruh (více možnosti). Dálo se to leckdy i z toho důvodu, že součástí zvonového nápisu byly též další formule, které vlastní církevní poslání zvonu vyjadřovaly jinou formou. Přesto se však i v zkráceném podání projevuje někdy snaha vyjádřit současně oba tematické okruhy — klasická forma se tu vzhledem k specifické situaci vrací v zúžené podobě. Např.:

*pulsor pro signis messe popularis et ignis;
signum dono choro, fleo funera, festa decoro;
signo dies festos, fleo defunctos, voco vivos;
oro, voco, ploro, fugo noxia, festa decoro;
trudo, vocor, induco, defleo, paciscor, condo.*

Sám výběr formulací byl přirozeně věcí zvonáře, resp. objednavatele. Možnosti volby vymezovala širě jejich znalosti této látky, vlastní rozhodnutí plynulo často z místních zvyklostí či osobních zkušeností, mohlo však být výsledkem okamžitého záměru i dílem pouhé náhody.

⁴ Flo dr, l. c., 145–147.

DIE KOMPLEXE DARSTELLUNG DER FUNKTION DER GLOCKE IN DEN MITTELALTERLICHEN GLOCKENINSCHRIFTEN

Die Vielseitigkeit der mittelalterlichen Darstellung der Funktion der Glocke fand in den Glockeninschriften mannigfaltige Ausdrucksformen. Unter ihnen nimmt derjenige Bereich von Inschriften eine besondere Stellung ein, der mit dem unverkennbaren Bestreben konzipiert ist, alle möglichen Aspekte der Bedeutung der Glocke im Leben des mittelalterlichen Menschen komplex und möglichst weit zu erfassen. Wir begegnen der Inschriften seit dem 13. Jahrhundert. In formaler Hinsicht entsprechen sie in der Regel den leoninischen Hexametern, und zwar geht es gewöhnlich um Doppelverse. Der Text wird im allgemeinen in der ersten Person stilisiert, die Glocke spricht hier selbst über ihre Eigenschaften. Es handelt sich um eine Art literarischer Schöpfungen über ein gegebenes Thema, die um die dichterische Darstellung der grundlegenden Funktionen der Glocke bemüht sind, wobei sich das offensichtliche Bestreben zeigt, rhythmisch und durch eine geeignete Tonfärbung auch ihre Bewegung und ihren klanglichen Ausdruck zu erfassen. Diese Texte entstanden also nicht mit der Absicht, die Funktion von Glockeninschriften zu erfüllen. Eine solche Rolle erlangten sie auf ähnliche Weise, wie viele andere literarische Texte. Die Art und Weise der Eingliederung dieser Texte in die Inschriften selbst war in erheblichem Masse variabel. Sie treten hier in ihrem ganzen Umfang oder nur teilweise auf, sie bilden das einzige Thema der Inschrift, oder sie stellen nur eine Ergänzung zu einem breiter aufgefassten Komplex dar. Bei manchen Glockengiessern kommen sie regelmäßig vor, bei anderen sind sie mehr oder weniger gelegentliche Erscheinungen. Jedenfalls stellen sie eine gemeinsame, allgemeine Quelle dar, aus der der Einzelne nach seinen Vorstellungen und Absichten schöpfte.

